

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Povilas Barštaitis

**MIRTIES NEIŠVENGIAMYBĖS GALYBĖ SANTARIEČIŲ
AKIMIS LIETUVIŠKAJAME EGZILYJE**

Referatas

Kaunas, 2018

TURINYS

ĮVADAS.....	3
MIRTIES NEIŠVENGIAMYBĖ	4
MIRTIES GALYBĖ	6
GYVENIMO ĮPRASMINIMAS MIRTyje	9
IŠVADOS.....	11
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	12

IVADAS

Išėivijoje atsidūrę Lietuvos žmonės išgyveno ne tik emigracijos sunkumus, bet ir nuolatinės pastangos save „įvietinti“ bei „įlaikinti“. Atskirti nuo gimtosios žemės, išėivijos atstovai, gvildendami praradimo skausmą ir sunkumus gyventi neturint savosios vietos, sukosi ir į egzistencinių svarstymų pusę. Savo ar savo kartos likimą ir jo apraiškas belukštenant, natūraliai suvokiamas esamųjų patirčių laikinumas, kurį visada užbaigia mirtis. Todėl visai nenuostabu, kad praradimo jausmo tvinkstanti aplinka vedė ir į gilius mirties apmąstymus.

Tiesa, tokio intelektualiai gilaus reiškinio joku būdu negalima priskirti gausiai emigravusiųjų masei. Menininkas Jonas Mekas nevengia paviršutiniškų ir užsimiršusiųjų likimo brolių kritikuoti: „aš negaliu įsivaizduoti, kokios jėgos ir kokios koncentracijos stovyklos išvalytų ir išbudintų lietuvius, kuriuos aš matau Amerikoje. [...] Nei tremtis, nei koncentracijos stovyklos nepraturtino ir neprabudino, ir nesukėlė jautresnių, tragiškesnių žmogiškųjų jausmų. [...] Ir tai todėl, aš tikiu, jie ir šita juokinga tremtinio mirtimi yra baudžiami.“¹ Kasdienybės ritme ir būtinųjų gyvenimiškųjų poreikių jūroje nepaskendusieji sudarė lietuviškąjį egzilį, išsaugojusį savo esmingumu ir moralumu neblėstantį intelektualinį palikimą.

Individualistinę pagarbą žmogaus sąmonei ir sąžinei, žmogaus vertybių laisvų įsipareigojimų paiešką, žmogaus nepasitenkinimo duotąją realybę ir besiformuojančios vertybių vizijos sintezę² aukštinančio Santaros-Šviesos klubo atstovai tarp įvairių giliu intelektualumu pažymėtų svarstymų nevengia ir mirties temos. Būtent kaip pastarąją matė šio klubo nariai ir yra esminė šio darbo ašis.

Nors šiame referate remiamasi ne tik išimtinai santariečių įžvalgomis, vis dėlto mirties klausimas koncentruotai perteikiamas kelių šio intelektualinio klubo narių kūryba, daugiausiai rasta išėivijoje leistame „Metmenų“ žurnale. Pirmajame skyriuje mirties neišvengiamumas plačiausiai apžvelgiamas komentuojant Kosto Ostrausko dramą „Duobkasiai“.³ Antrajame skyriuje gilinamasi į mirties galybę, kuri santariečius XX a. 7 dešimtmečio pradžioje aplanko 2 kartus, tragiškose automobilių avarijose netekus Antano Škėmos ir Algimanto Mackaus gyvybių. Galiausiai, darbas užbaigiamas trumpesniu skyriumi, kuriame mirtis matoma nebe tiesiogiai, o kiek kitu kampu – per gyvenimo įprasminimą.

---

¹ Valdas Adamkus, *Santara-Šviesa* (Vilnius: Versus aureus, 2009): 28

² Ibid: 29

³ Kostas Ostrauskas, „Duobkasiai“, *Kvartetas* (Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1971)

MIRTIES NEIŠVENGIAMYBĖ

Kiekvienas gimusysis yra neišvengiamai nukreiptas keliauti link visiems vienodos gyvenimo baigties – mirties. Dar kartelį pabrėžiant, neatsitiktinai šiame darbe vis šmėžuojantį žodį „neišvengiamai“, juo mirties pavidalas ryškus ir Lietuvos išeivijos solidžiausiame intelektualiniame sluoksnyje. Kiekvieno jo atstovo kūryboje, daugiau ar mažiau, ši gyvenimo siūlą nutraukiančioji yra aptariama. Vadinti ją problema sąmoningai nesinori, nes ji peržiūrėtoje literatūroje matoma ne tik kaip neigiama, klatinga ar baisi, bet kaip ir tobula, reikalinga, raminanti. Nepaisant skirtingų požiūrių, bet koku atveju visiems mirtis turi vienodą atspalvį – ji neišvengiama.

Svarstant, kurį autorių pasirinkti įvedančiuoju požiūryje į mirtį, nuspręsta pasirinkti tą, kuris dar vaikystėje stipriai jos bijojo. Dramaturgas Kostas Ostrauskas prisipažįsta: „Prisipažįstu, visada buvau mirties apsėstas. Nuo ketverių metų amžiaus, kada patyriau, kad mirsiu, niekad nebuvau laisvas nuo nerimo ir baimės. Tarytum staiga supratau, kad nieko neįmanoma padaryti tam išvengti ir kad gyvenime nėra kas veikti. Visada jutau neįmanomybę komunikuoti, izoliaciją, apsupimą... Aš rašau ir dėl to, kad rėkte išrėkčiau savo pažeminimą, savo baimę mirti“⁴ Jau nerūpestingiausiame gyvenimo periode, vaikystėje, K. Ostrauskas atranda skaudžią realybės tiesą – nė vienas šiame pasaulyje nėra nemirtingas. Įprastai kupinas energijos, žaidimų ir linksmybių gyvenimo etapas paženklinamas laikinumo ir ribotumo supratimu. Vaikystė ir mirtis būdinga ir kitam santariečiui Henrikui Nagiui, kurio kūrybą analizuodamas Rimvydas Šilbajoris šias dvi kategorijas išskiria kaip vienas svarbiausių poeto kūryboje: „Tie du regėjimai – vaikystė ir mirtis – užima svarbią vietą. Jų santykiavime jaučiasi keista inversija – jeigu anksčiau juoda naktis gyveno ilgesio ugnim, tai dabar šviesiose vaikystės vizijose dažnai tyko mirtis. [...] Kartais mirtis ateina vaikų pasaulin švelniai, nejučiom, kaip ruduo [...], o kartais ji, nepermalduojama, palaidoja vaikus jų pačių svajonių karste.“⁵ Svajonių pilnas vaikų pasaulis, taip nukreipiamas į, kaip ankstesnėje citatoje bauginančiai įvardinta, „pačių svajonių karstą“.

Grįžtant prie K. Ostrausko, mirties ir jos neišvengiamybės tema būdinga ir autoriaus dramaturgijos kūriniais. Plačiau žvelgiama į jo dramą, kurios pavadinimas yra, į paskutinę kelionę galutinai išlydinčios profesijos, įvardijimas – „Duobkasiai“. Šioje dramoje vaizduojami du skirtingi duobkasiai, kasantys atskiras duobes: vienas, Šekspyra nuolatos cituojantis meniškos sielos artistas, o kitas – gana muzikiškas, kuo greičiau nurodymą atlikti norintis, darbininkas. Išsamesnis žvilgsnis kreipiamas būtent į šį kūrinį, nes jame gausu metaforų, citatų ar scenų, kurios gana aiškiai vaizduoja ir paties autoriaus požiūrį į duobkasiams pelną nešančiąją mirtį.

⁴ Jurgis Blekaitis, „Kostas Ostrauskas: ieško savo teatro: II“, *Metmenys* 11 (1966): 102-103

⁵ Rimvydas Šilbajoris „Šviesos versmų beiėškant. Henriko Nagio poezija“. *Metmenys* 8 (1964): 63

Akivaizdu, kad mirtis matoma, kaip visus sulyginančioji. Atkasus kaukoles, duobkasys-artistas, kaip jam įprasta, vėl deklamuodamas Šekspyra, supranta, kad jų šeimininkai kadaise irgi turėjo liežuvį bei galėjo dainuoti ir svarsto, ar tik ne koks politikierius dabar turi nusilenkti tokiems asilams kaip duobkasiai?⁶ Dar ryškiau mirties, kaip visiems neišvengiamos ir vienodos, vaidmuo matomas minėtajam artistui svarstant, kam jis su kolega kasa duobes, savo galvosūkyje sugretinant visišką priešpriešas: „„Prisiekiu mišiomis, nebežinau“, kas šioj duobėj amžinam poilsiui patogiai išsities. Gal nekaltybės dar nepraradus mergina, o gal iki paskutinio atodūσιο išsipardavus kekšė?“⁷ Šie pavyzdžiai, vyraujantys primoje dramos pusėje, mirties neišvengiamumą vaizduoja kaip visiems vienodą nepaisant šiame gyvenime pasiektų nuopelnų, gyvenimo būdo ar sukauptų turtų.

Kitą formą mirties svarstymai dramoje įgauna pasirodant jaunai nepažįstamajai, kuri nepraėjusi pro šalį pradeda pašnekesį su abiem duobkasiais, gebėdama vienam atsakinėti cituojant tą patį Šekspyra, ar nevengiant grubumo kalbantis su antruoju. Gana dažnai jaunoji moteriškė skubina vyrus užbaigti pradėtąjį darbą, kurį paaštrina kapinių koplyčioje suskambėjęs varpas. Šioje scenoje K. Ostrauskas į dialogą įveda garsiąją anglų poeto John Donne frazę, kurią amerikiečių rašytojas Ernest Hemingway panaudoja vieno iš savo romanų pavadinimui „Kam skambina varpai?“⁸ („For whom the bell tolls“). Mirusįjį išlydintys varpo dūžiai ir K. Ostrausko „Duobkasiuose“ interpretuojami kaip skirti ne tik laidojamajam, bet ir sau bei kiekvienam iš mūsų, primenant, kad visų laikas šioje žemėje nenumaldomai slenka į pabaigą.⁹

Kai nuolatinius moteriškės skatinimus vainikuoja galutinis darbo rezultatas – dvi pakankamai gilios ir plačios duobės mirusiesiems, jaunoji pašnekovė, nusiplėšusi žavųjį įvaizdį, parodo savo tikrąjį veidą ir pavidalą. Po jaunos moters kauke slėpėsi tai, kas ir buvo aptarinėjama – pati mirtis. Vyrai tada pajaučia tokį nuovargį, kad niekaip nebegali išlipti iš savo pačių rankomis iškastų duobių. Nepaisant skirtingų reakcijų į nelauktosios viešnios pasirodymą – žodžio kišenėje niekada neieškojęs artistas nebeturi ką pasakyti, o muzikas nesutikdamas paklusti išplūsta ją „prakeiktosios“ ir „stervos“ epitetais – vis vien mirtis atlieka savo darbą nepriekaištingai. Į abiejų reakcijas mirtis atsako ramiai ir vaizdžiai: „Nei aš dvasia, nei aš pikta. Nebent tik mano apranga neįprasta. Nesistebėkite. Vieniems aš raita atjoju, kitiems – dalgiu per petį nešina, trečiuoms – kaip stoviu. Tikiuos, atleisit man moters silpnybę – kaitalioji suknius? Vienok tai tik forma, o turinys – tas pats.“¹⁰ Atlikusi savo darbą mirtis, visa pervargusi, geliančiais sąnariais krenta ant kelių ir besiguosdama klausia: „Kur mano senatvė? Kur mano mirtis?“¹¹ Galiausiai, nusikvatojusi dėl savo

---

⁶ K. Ostrauskas, *Kvartetas*: 41

⁷ Ibid: 43-44

⁸ Ernest Hemingway, *Kam skambina varpai* (Vilnius: Vaga, 1972)

⁹ K. Ostrauskas, *Kvartetas*: 41

¹⁰ Ibid: 58-59

¹¹ Ibid: 64

pačios klausimų, mirtis peržengia savo kasdienio nenutrūkstamo darbo vaisius, mirusiųjų kapus, ir dingsta iš kapinių.

Jau giliausioje vaikystėje supratęs mirties neišvengiamybę, jos gąsdinamas, ją apmąstydamas, su ja bandantis susitaikyti ar bandantis ją ironiškai pašiepti, K. Ostrauskas aiškiai savo mintis apie ją perteikia aptariamąja drama. Turtinguosius ir vargstančiuosius sulyginanti mirtis, galiausiai, tobuloje savo atmintyje neužmiršta nė vieno. Dramoje vaizduojami duobkasiai įkūnija kiekvieno gyvenimą, kuris tarsi nenutrūkstamas ir varginantis duobės sau pačiam kasimas, visada susilaukia tos pačios baigties. O mirtis, sugebanti pasirodyti tiek žaviais, tiek šiurpiais pavidalais, nepaisant skirtingų reakcijų, matomų jai pasirodant, savo darbą visada atlieka nepriekaištingai. Įvertinus savo nesibaigiantį tarsi Sizifo darbą, mirčiai belieka tik kvatotis iš pačios savęs, supratus, kad tik ji yra amžina ir nemirtinga. K. Ostrausko kūryba – viena iš ryškiausiai mirtį gvildenančių tarp Santaros-Šviesos narių, todėl jam ir skiriamas vienas iš šio darbo skyrių, koncentruojantis į dramą „Duobkasiai“.

MIRTIES GALYBĖ

Pirmajame skyriuje aptarus mirties neišvengiamybę, sekančiajame žvelgiama į kitą mirties savybę, kuri akivaizdžiai suvokiama susitaikius su aptartuoju neišvengiamumu. Supratus, kad nuo mirties niekur nepasislėpsi ir niekaip jos neapgausi, belieka konstatuoti – mirtis visagalė. Ir nors tai tampa aišku dar vaikystėje, o metams bėgant suvokiama vis giliau, kasdienybės tėkmė nustumia šias mintis į sąmonės paraštes. Tačiau, vis tiesiogiai susiduriant su šios galybės apraiškomis, apmąstymai apie ją natūraliai ir vėlgi neišvengiamai atsiduria žmogaus dėmesio centre. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje Santaros-Šviesos klubas išgyveno 2 netikėtus, šiais atvejais visiškai nelauktosios, mirties pasirodymus, kurie iniciavo gilius mirties galybės gvildenimus.

1961 m. rugpjūčio 11 d. grįždami iš Santaros-Šviesos suvažiavimo automobilio katastrofoje žuvo A. Škėma, Judita Audėnaitė, Jurgis Jaks-Tyris. Gana ironiška, kad tame suvažiavime kaip tik buvo minimi A. Škėmos penkiasdešimtmetis ir sceninės darbuotės 25 metų sukaktis. Dar ironiškiau, kad minėtajame suvažiavime, A. Škėma režisavo jau aptarto K. Ostrausko „Pypkės“ premjerą, kurioje pats vaidino, o jo personažas scenoje mirė. Mintį apie šią ironiją sustiprina kito santariečio Jurgio Blekaičio pastaba: „Jau pačiose tose aplinkybėse tarsi kyšojo gyvenimo grotesko šiurpi kaukė: kelias valandas prieš savo atsitiktinę, beprasnę mirtį automobilio katastrofoje Škėma vaidino A. – jo atsitiktinę, beprasnę mirtį „Pypkės“ veikale. Šiurpiai ironijai pasidauginus realybėje, spektaklio liudininkams liko neišdildomas įspūdis.“¹²

---

¹² J. Blekaitis, „Kostas Ostrauskas: ieško savo teatro: II“: 88

A. Škėmos mirtis paskatina santarietį, poetą A. Mackų parašyti eilėraščių rinkinį, kuris dažnai vertinamas kaip geriausias jo kūryboje, „Chapel B“.¹³ Neilgai trukus patį poetą užklumpa tokia pati gyvenimo baigtis ir 1964 m. gruodžio 28 d. jis pats žūsta automobilių avarijoje kartu su „Margučio“ leidėja Lilian Vanagaitiene. Tai antrasis iš minėtųjų smūgių aptariamojo dešimtmečio pradžioje, paskatinęs artimus žuvusiems talentams apsvarstyti mirtį. Tačiau, šiame darbe žvelgiama, kaip mirtį matė, ją aiškino, ją išgyveno tragiško likimo ištiktieji.

Mirtis A. Škėmai buvo nesvetima, o tai paliudija paskutiniajame savo laiške jam poetas Henrikas Nagys: „Mirtis nebuvo jam svetima. Jis daugelį kartų jautė jos alsavimą – ir tai nėra jokia poetinė formulė.“¹⁴ Tai paliudija ir pats A. Škėma, mirtį laikydamas būtinybę poetui ir jo kūrybai. Tabor Farmai rašytą, bet joje neskaitytą paskaitą prozininkas buvo pradėjęs žodžiais: „Mallarmė yra išsitaręs: poetas turi keliskart numirti, kad užgimtų.“¹⁵ Kritikuodamas kančios momentų vengimą dėl jų neva vulgarumo ar obsceniškumo gheito knygų recenzijose A. Škėma prisipažįsta: „Prisipažįstu. Kūrybinis nihilizmas yra mano religija. Mirties momentas – reikšmingiausiaji tikrovė. Ir iliuzijų raizginys begyvenant.“¹⁶ R. Šilbajoris, nagrinėdamas A. Škėmos kūrybą, formuoja prielaidą: „Tobulas kentėjimas yra nepakeliamas skausmas, kuris sudarytas iš brangakmenių, iš kurių taip pat pastatyta dangaus karalystė. Šičia, gal būt, yra Škėmos pasaulio pajutimo paslaptis. Perkeltas į dvasinę plotmę, šitas kentėjimas yra tikslas, į kurį veržiasi, kurio ieško Škėmos žmogus. Todėl ir reikalinga mirtis, kaip ekstazė, pakelianti žmogų iki aukščiausio jo tobulybės laipsnio.“¹⁷ A. Škėma mirtį matė kaip reikšmingiausiąją tikrovę, kaip tobulybę ir tuo pačiu kaip ramybę, ką išreiškia savo kūryboje („Šventoji Inga“): „...blizgės bėgiai ir mūsų nebebus. Užstos mirtis. Kaip gera mirti ir neprabusti, miegot, miegot, miegot, miegot.“¹⁸

Mirtis A. Škėmos kūryboje figūravo nuolatos, tačiau, tikriausiai, stipriausią palikimą turi paskutinieji prieš iškeliavimą amžinybėn parašyti autoriaus posmai: „Yra didelės naktys, ir nėra manęs / Senai nuplaukė žuvis į priplauką. / Dideli laivai ir maži laivai skambina prisikėlimo giesmę. / Tylėkit: manęs nėra žuvų akyse, ir kriauklėse aidi senas prisiminimas: / uostas, vanduo, žuvų akyse mano meilė.“¹⁹ Iš gyvenimo belieka prisiminimas, atsispindintis gyvajam svarbiuose aplinkos motyvuose. Ir lieka prisiminimas ne apie patį žmogų, o apie jo meilę, kurios patyrimas ir palikimas suprantamas kaip gyvenimo vertybė.

Škėmos mirtis, atnešdama praradimo skausmą artimųjų tarpan, sukėlė poreikį išreikšti jį savo kūryba. Šiam skaudžiam įvykiui skirtas A. Mackaus eilėraščių rinkinys „Chapel B“

¹³ Algimantas Mackus, *Chapel B* (Chicago: Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo fondas, 1965)

¹⁴ Henrikas Nagys, „Paskutinis laiškas Antanui Škėmai“, *Metmenys* 4 (1961): 7

¹⁵ V. Adamkus, *Santara-Šviesa*: 37

¹⁶ *Ibid*: 26

¹⁷ Rimvydas Šilbajoris, „Žmogus Antano Škėmos kūryboje“, *Metmenys* 2 (1960): 78

¹⁸ H. Nagys, „Paskutinis laiškas Antanui Škėmai“: 13

¹⁹ V. Adamkus, *Santara-Šviesa*: 36

persmelktas mirties galybės. Prieš mirtį bejėgiai tiek laikas, tiek erdvė, nes ji tiek vienu metu veikia skirtinguose pasaulio kampuose, tiek tame pačiame krašte svečiuojasi skirtingais laikotarpiais. Nors šis eilėraščių rinkinys skirtas A. Škėmos mirčiai pažymėti, jame yra ir nemažai išeivių bei lietuvių likimo, judančio link nusilenkimo mirties galybei, motyvų: „Mes kalbame nykstančiais žodžiais / merdinčios mūsų kalbos. / Pilas vanduo į laivus – / jais išplaukė mūsų šeima. / Tuščioj, išardytoj krantinėj / niekas nelaukia sugrįžtant. / Mes kalbam išgelbėtais žodžiais / mirusios mūsų kalbos.“²⁰ Tai nenuostabu, nes skaitant jo kūrybą, suprantama, kad giminė jam stovi aukščiau nei pačio mirtis: „Naktimis ieškau gimtųjų namų. / Jeigu rasčiau gimtuosius namus, / niekas manęs iš jų neišneštų / nė karste, nė mirty.“²¹

Zina Katiliškienė žinoma slapyvardžiu Liūnė Sutema visą „Chapel B“ kūrinį įvardija kaip „kraujo žinią“, paliktą buvusiems, esamiems, būsimiems.²² Poetė išskaito A. Mackaus kūryboje mirties grynumą be jokių puošmenų ar įvaizdžių, tiesiog kaip viską atimančią ir nieko nepaliekančią.²³ Anot jos A. Mackui kol kas geriausiai pavyko atskleisti mirties giliausią pažinimą ir galią: „Nes dar niekad mūsų poezijoje mirtis nebuvo tokia nuoga, tokia apiplėšta. Niekad dar ji nesusilaukė čia tokio skaudžiai ironiško pripažinimo. Bet ir niekad dar ji nebuvo tokia begalinė, taip viską užgožianti ir vanago plėšrumu medžiojanti. Persunkianti, lyg nuodai, lėtai ir užtikrintai, mus ir daiktus. „Juodas rytmečio pienas“, kurį atpažino Paul Celan, atsargiai ragaudamas, ir kurį iki paskutinio gurkšnio išragavo ir išgėrė Algimantas Mackus. „Juodas rytmečio pienas“, kuriuo maitinamės nenorėdami, kuriuo nesąmoningai malšiname troškulį gyvenimui, džiaugsmui ir neišsipildomo išpildymui. Ar mes matysime mirtį tokią, matysime ją tokią, ar ne – ji liks tokia. Algimanto Mackaus išrinkta ir išskirta.“²⁴ Ir nors iš šio eilėraščių rinkinio galima išrinkti daug citatų, verčiančių giliausiose savo sąmonės kertėse pasistengti suprasti mirtį, šį skyrių norisi pabaigti citata, kviečiančia neapsigauti gyvenimo malone: „Suprasti ne rūšią malonę gyventi, / bet piktą džiaugsmą numirti.“²⁵

---

²⁰ A. Mackus, *Chapel B*: 39

²¹ V. Adamkus, *Santara-Šviesa*: 48

²² Zina Katiliškienė, „Kraujo žinia palikta“, *Metmenys* 10 (1965): 86

²³ *Ibid*

²⁴ *Ibid*: 87

²⁵ A. Mackus, *Chapel B*: 10

GYVENIMO ĮPRASMINIMAS MIRTYJE

Aptarus mirties neišvengiamybę ir galybę, lieka pažvelgti, kaip santariečiai matė tai, ką mirtis nusineša – patį gyvenimą ir egzistenciją. Paklusus akivaizdžiai tiesai, kad mirtis viską užbaigia, tenka suprasti gyvenimo svarbą, pildyti jį dorybėmis ir vertybėmis, kurios suteiktų pilnatvę. Kiekvienam teks numirti, bet kiekvienam teko ir gimti, o tai reiškia, kad ir kiek laiko tau skirta šioje žemėje, vis tiek teks gyventi. Tai su sau būdinga ironija konstatuoja ir Henrikas Radauskas: „Vos gimus reikia mirti. Bet išmokt turi / Atimti, sudėti, daugybą ir dalybą“²⁶. A. Mackus taip pat supranta, kad gimdamas žmogus tampa bejėgis prieš laiką, ir jo prabėgęs gyvenimas beliks istorija: „kai motina pagimdė rėkdama / auką istorijos išmaldai“²⁷. Ne kartą šiame darbe pasinaudojus R. Šilbajorio įžvalgomis vertinant kitų rašytojų kūrybą, susitaikymui su gyvenimo eiga paremti tinka dar vienas jo pastebėjimas nagrinėjant Mariaus Katiliškio darbus: „Vienintelis moralinę vertę turįs veiksmas tada gali būti tiktai susitaikymas su tuo visatos faktu – nebūtinai nusilenkimas jam, atsižadėjimas savo žmogiškųjų polėkių, bet daugiau sąmoningas priėmimas ir savęs ir pasaulio tokiais, kokie esame, apsisprendimas už organišką gyvybės ir mirties principą su visomis iš jo išeinančiomis pasekmėmis.“²⁸ Priėmus minėtąjį principą, lieka gyvenimas, kurį reikia nugyventi ir nugyventi taip, kad būtų išpildytas svarbiausias tikslas – jį įprasminėti.

Darbo ašimi pasirinkti santariečiai geba tiek mirtį, tiek gyvenimo prasmę matyti giliausiu žvilgsniu. Iš pažiūros toks sudėtingas uždavinys, kaip gyvenimo prasmės išreiškimas tokia intelektualio lygyje tampa apibrėžtas. Aiškiai tą įvykdo sociologas Vytautas Kavolis, į gyvenimo prasmės centrą iškeldamas pergyvenimų tyrumą ir jo gimdomą kūrybą: „Intelektualo uždavinys yra ne savo dvasinius konfliktus užglostyti dirbtinių sintezių tiltais, autoritetinėmis ideologijomis, komfortu, entuziazmu ar svaigalais, – bet kokia savi-apgaulės forma – bet juos pergyventi visame jų esminiame aštrume, ir vis dėl to *gyventi*, savo dvasinių konfliktų viduje gyventi, kaip viesulo centras, kaip pastoviai judanti audros akis; gyventi ir iš vidinės įtampos *kurti* tai, kas sudaro žmogaus gyvenimo esmę – jo egzistencinį tikėjimą, esminius tikrai savus įsipareigojimus.“²⁹ V. Kavolio tekste žodžiai *gyventi* ir *kurti* pažymėti skirtingu šriftu, parodant šiųjų bendračių neatsiejamą ryšį, kuris ir įprasmina žmogaus gyvenimą. Savo kūryba žmogus ne tik išlieka gyvenimo praeinamumo akivaizdoje, bet ir gali pats kitiems įkvėpti gyvybę, apie ką kalba J. Mekas: „žmogus suvokiamas, kaip *kūrėjas, kuris, turėdamas savyje tam reikalingų jėgų, gali ligi tol negyvoms ar nebūtomis formomis įkvėpti gyvybę*...“³⁰ Šie pavyzdžiai aiškiai rodo, kad žmogus yra ne tik kūrinys,

²⁶ Rimvydas Šilbajoris, „Tikrovės dimensijos Henriko Radausko poezijoje“, *Metmenys* 6 (1963): 59

²⁷ Algirdas Julius Greimas, „Algimantas Mackus arba namų ieškotojas“, *Metmenys* 7 (1963): 115

²⁸ Rimvydas Šilbajoris, „Nepakartojamojo liudininkas – Albinas Marius Katiliškis“, *Metmenys* 11 (1966): 13-14

²⁹ V. Adamkus, *Santara-Šviesa*: 39

³⁰ *Ibid*: 24

bet ir kūrėjas. Jo vidiniuose konfliktuose moralinio tyrumo iššaukta kūryba lieka kaip gyvenimo įprasminimas mirties užklojamame laikinyje.

Nors koncentruotas dėmesys šiame darbe skirtas santariečių apmąstymams, šio referato autorius leidžia apibendrinti gyvenimą ir mirtį vieno garsiausių egzistencialistų Albert Camus, nors ir jo filosofijos paveiktas lietuvių nuotaikas kritikavo jau minėtas V. Kavolis³¹, mintimi: „bijoti mirties [...] reiškė bijoti gyvenimo. Mirties baimė pateisino beribį prisirišimą prie to, kas žmoguje gyva. Ir visi tie, kurie neatliko ryžtingų žygių savo gyvenimui išaukštinti, visi tie, kurie bijojo negalės ir kėlė ją į padanges, visi jie bijojo mirties todėl, kad ji teigė gyvenimą, su kuriuo jie nebuvo susiję.“³²

---

³¹ Egidijus Aleksandravičius, Daiva Dapkutė, *Nepriklausomųjų kelias* (Vilnius: Versus aureus, 2006): 19

³² Albert Camus, *Laiminga mirtis* (Vilnius: Baltos lankos, 2007): 138

IŠVADOS

1. Išsivijoje veikę Lietuvos intelektualai apmąstydami savąjį likimą natūraliai neišvengė ir egzistencijos bei mirties temų. Žmogaus sąžinę ir sąmonę bei jų įtakoje gimstančias vertybes branginę Santaros-Šviesos klubo nariai taip pat neaplenkė mirties gvildenimo. Vieną esmingiausių mirties apraiškų, neišvengiamybę, metaforiškai savo kūrinio „Duobkasiai“ perteikia K. Ostrauskas, kiekvieno žmogaus gyvenimą prilygindamas duobės sau kasimui.
2. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje automobilio avarijoje žuvus rašytojui A. Škėmai, poetas A. Mackus šiam įvykiui pažymėti parašo mirties tema persmelktą eilėraščių rinkinį „Chapel B“. Neilgai trukus ir pats A. Mackus sulaukia analogiškos gyvenimo baigties. Šie tragiški įvykiai bei jų pasiglemžtųjų menininkų kūryba iliustruoja dar vieną mirties pusę – jos galybę.
3. Gyvenimą savo galybe bei neišvengiamumu užbaigiančioji mirtis įvertinama ne tik tiesiogiai žvelgiant į josios apsireiškimus ir savybes. Mirtis pasitarnauja ir kaip neišvengiamai jos užbaigiamojo gyvenimo įprasminimas. Kūryba tarp santariečių matoma kaip gyvenimą įprasminantis palikimas, išliekantis žmogaus laikinumo fone.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adamkus, Valdas. *Santara-Šviesa*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
2. Aleksandravičius, Egidijus, Dapkutė, Daiva. *Nepriklausomųjų kelias*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
3. Blekaitis, Jurgis. „Kostas Ostrauskas: ieško savo teatro: II“. *Metmenys* 11 (1966).
4. Camus, Albert. *Laiminga mirtis*. Vilnius: Baltos lankos, 2007.
5. Greimas, Algirdas Julius. „Algimantas Mackus arba namų ieškotojas“. *Metmenys* 7 (1963).
6. Katiliškienė, Zina. „Kraujo žinia palikta“. *Metmenys* 10 (1965).
7. Mackus, Algimantas. *Chapel B*. Chicago: Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo fondas, 1965.
8. Nagys, Henrikas. „Paskutinis laiškas Antanui Škėmai“. *Metmenys* 4 (1961).
9. Ostrauskas, Kostas. „Duobkasiai“, *Kvartetas*. Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1971.
10. Šilbajoris, Rimvydas. „Nepakartojamojo liudininkas – Albinas Marius Katiliškis“. *Metmenys* 11 (1966).
11. Šilbajoris, Rimvydas. „Šviesos versmių beiškant. Henriko Nagio poezija“. *Metmenys* 8 (1964): 63
12. Šilbajoris, Rimvydas. „Tikrovės dimensijos Henriko Radausko poezijoje“. *Metmenys* 6 (1963).
13. Šilbajoris, Rimvydas. „Žmogus Antano Škėmos kūryboje“. *Metmenys* 2 (1960).